

Espais de memòria de l'exili republicà, un patrimoni compartit

A la Catalunya del Nord diferents espais de memòria permeten resseguir la història i la memòria de l'exili republicà i connecten, completen i complementen els espais memorials de l'altra banda del Pirineu de Girona.

Text > **MIQUEL AGUIRRE**, director del MUME

MIQUEL SERRANO, historiador i conservador del MUME

Al 1 de febrer de 1939, i amb l'ocupació de Catalunya per part de les tropes franquistes, es va produir un dels majors èxodes de l'Europa contem-

rània. En pocs dies, prop de mig milió de persones, entre civils i militars, van travessar la frontera buscant refugi a la Catalunya del Nord. Els pobles d'aquesta part del país van quedar

marcats pel fenomen de l'exili i en la seva memòria col·lectiva conserven vivències d'aquella crisi humanitària.

En poc temps, les autoritats franceses aixecaren camps de concentració provisional en pobles del Vallespir, el Conflent i la Cerdanya, com ara la Guingueta d'Ix, Enveig, Oveja, la Tor de Querol, Prats de Molló, els Banys d'Arles i Palaldà, el Voló o Perpinyà. Una menció particular es mereix el poble de Sant Llorenç de Cerdans, al Vallespir, que va ser exemple de solidaritat teixint unes enormes tendes per aixoplugar els refugiats acabats d'arribar.

Dels camps provisionals es va passar, de seguit, als de caràcter permanent que s'instal·laren a les platges tot resseguint la costa rossellonesa (Argelers, Sant Cebrià, el Barcarès i la presó del castell de Cotlliure) i en altres espais del sud de França (Bram, Gurs, Agde, Setfont, el Vernet, Riucròs, Coisan, Brens, Noè, etc.)

Malgrat que les autoritats franceses volien establir un cordó sanitari que evités el contacte entre la població interna als camps i la gent de la Catalunya del Nord, el fet és que des del primer dia es creà una trama d'afecte i solidaritat a un costat i l'altre. A mesura que s'anà acostant la Segona Guerra Mundial, milers d'interns als camps sortiren per treballar en la indústria militar, en fortificacions o bé al camp, substituint la mà d'obra que era mobi-

>> *La Maternitat d'Elna.* (Foto: AJUNTAMENT D'ELNA. FONS ELISABETH EIDENBENZ.)

>> *Camp de concentració d'Argelers.* (Foto: ARXIU DEPARTAMENTALS DELS PIRINEUS ORIENTALS. FONS ALBERT BELLOC.)

litzada per l'exèrcit. Aquest anar i venir augmentà les interaccions entre la població refugiada i els habitants d'aquelles comarques.

Epicentre de l'exili cultural

D'aquell gruix de refugiats que havien travessat la frontera el 1939, un nombre important es va instal·lar definitivament a la Catalunya del Nord i a Occitània. Prada, la capital del Conflent, es convertí en l'epicentre de l'exili cultural català. Aquesta vila aplegà Pompeu Fabra, Pau Casals, Joan Alavedra, Aurora Bertrana i Julià Gual, entre altres personalitats de la cultura. Va reunir, també, importants colònies de gent procedent de Banyoles i Ripoll.

A la Catalunya del Nord, i per extensió en aquelles zones de l'Estat francès on l'exili i la resistència antifranquista van tenir un paper, la societat civil ha teixit una poderosa malla que té com a objectiu la memòria d'aquells dies. Es tracta d'entitats com ara FFREEE (Fils et Filles de Républicains Espagnols et Enfants de l'Exode), l'Amicale d'Anciens Guerrilleros Espagnols-FFI, DAME (Descendants et Amis de la Maternité d'Elna) o la Fondation Antonio Machado.

Aquestes entitats, des de l'acabament de la Segona Guerra Mundial i sobretot a partir dels anys vuitanta del segle passat, van promoure les activitats commemoratives, la difusió i també la recerca. A més a més, cal constatar l'esforç que l'Administració nord-catalana (municipis, departament i regió) ha fet per activar el patrimoni vinculat a l'exili. Com a resultat d'això, s'han posat en marxa el Memorial del Camp de Ribesaltes, la Maternitat d'Elna o el Memorial del Camp

d'Argelers, sense oblidar la feina que fa l'Arxiu Departamental dels Pirineus Orientals, que constitueix una de les principals fonts documentals i iconogràfiques d'aquesta època a la zona.

Més enllà d'aquests grans projectes, la Catalunya del Nord està farcida d'iniciatives locals que van des dels centres d'interpretació i propostes museogràfiques ambiciosos, com ara l'espai memorial del cementiri de Cotlliure i la Casa Quintana, que recorden l'exili i la mort del poeta Antonio Machado; el castell Reial de Cotlliure, que en els primers mesos de l'exili funcionà com a duríssim penal per a militants anarquistes i comunistes; els espais que recorden Pau Casals i Pompeu Fabra a la Biblioteca de Prada; l'espai dedicat a la retirada del Museu Casa

del Patrimoni i de la Memòria Andreu Nivet de Sant Llorenç de Cerdans, o bé els petits memorials al Voló, Morellàs i les Illes, Sant Cebrià, el Barcarès, Prats de Molló i Perpinyà, entre d'altres.

Tots aquests espais de memòria formen una xarxa de feina conjunta amb els espais memorials de la Catalunya del Sud, com ara el Museu Memorial de l'Exili de la Jonquera i la resta d'espais coordinats pel Memorial Democràtic. El MUME, inaugurat el 2007, promou la visita guiada a l'exposició permanent i a espais de memòria propers com ara Agullana, la Vajol o Portbou, i també als espais de l'altra banda de l'Albera, com Elna, Cotlliure o Argelers.

Actualment, el projecte europeu Exilis 1936-1946 té com a objectiu consolidar i promoure un espai conjunt, a una banda i l'altra de la frontera, de treball de totes les qüestions de memòria, facilitant la circulació de públic, compartint projectes expositius i coordinant els projectes pedagògics. També hi ha diversos projectes de senyalització d'itineraris memorials, com el de la Vajol a les Illes, amb la idea que hi hagi un mateix model de senyalització a un vessant i l'altre.

En qüestions de memòria democràtica, el nord i el sud fa anys que treballen conjuntament i comparteixen objectius. La societat civil i les administracions caminen plegades en aquesta voluntat.

>> *Una de les marxes simbòliques de les commemoracions de la retirada de l'associació FFREEE, al coll de Belitres (Porbou-Cervera), el 2011.*

(Foto: JORDI BARTOLÍ)